Qoraqalpog‘iston sharoitida dorivor o‘simliklarni ko‘paytirish va ulardan dori vositalarini tayyorlash

M.K.Kuralbaeva
Sh.T. Kalmuratova
[1] Erkin izlanuvchi
[2] O’zR FA Qoraqalpog’iston bo’limi QOraqalpoq tabiiy fanlar ilmiy-tadqiqot institute

Annotatsiya. Ushbu tezisda Qoraqalpog‘iston Respublikasining tabiiy-iqlim sharoitida dorivor o‘simliklarni yetishtirish, ko‘paytirish, ulardan samarali foydalanish hamda tabiiy xomashyo asosida dori vositalarini tayyorlash masalalari yoritilgan. Shuningdek, sho‘rlangan tuproqlar va suv tanqisligi sharoitida dorivor o‘simliklarni parvarishlash, ularning biologik xususiyatlarini hisobga olish va dorivor xomashyo sifatini saqlashning ahamiyati ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Qoraqalpog‘iston, dorivor o‘simliklar, ko‘paytirish, sho‘rlangan tuproq, dorivor xomashyo, fitopreparatlar, dori vositalari.

Bugungi kunda dorivor o‘simliklardan samarali foydalanish, ular asosida tabiiy dori vositalarini ishlab chiqarish va farmatsevtika sanoatini mahalliy xomashyo bilan ta’minlash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Qoraqalpog‘iston Respublikasining o‘ziga xos tabiiy-iqlim sharoiti, jumladan, qurg‘oqchilik, suv tanqisligi va ayrim hududlarda tuproq sho‘rlanishining yuqoriligi dorivor o‘simliklarni yetishtirishda alohida yondashuvni talab qiladi. Shu sababli hudud sharoitiga moslashgan dorivor o‘simliklarni tanlash, ularni ilmiy asosda ko‘paytirish va ulardan sifatli dori vositalarini tayyorlash dolzarb vazifalardan biridir.

Qoraqalpog‘iston sharoitida dorivor o‘simliklarni ko‘paytirishda ularning biologik xususiyatlari, tuproq va iqlim omillari hamda suvga bo‘lgan ehtiyojini hisobga olish zarur. Jumladan, qizilmiya (Glycyrrhiza glabra), dorivor moychechak (Matricaria chamomilla), dorivor tirnoqgul (Calendula officinalis) va yalpiz (Mentha turkumi) kabi o‘simliklarni yetishtirish imkoniyatlarini o‘rganish maqsadga muvofiq. Bunda har bir turning mahalliy sharoitga mosligi, sho‘rlanishga chidamliligi va sug‘orish talablarini alohida baholash lozim.

Dorivor o‘simliklarni ko‘paytirish urug‘ orqali yoki vegetativ usulda amalga oshiriladi. Urug‘ orqali ko‘paytirishda sifatli va unuvchan urug‘lardan foydalanish, ekish muddatini to‘g‘ri belgilash hamda tuproqni ekishga tayyorlash muhimdir. Vegetativ ko‘paytirishda esa ildizpoya, ildiz bachkilari yoki qalamchalardan foydalanish mumkin. Suv resurslaridan oqilona foydalanish uchun tomchilatib sug‘orish, tuproq namligini nazorat qilish va ekin maydonlarida sho‘rlanishni kamaytirishga qaratilgan agrotexnik tadbirlarni qo‘llash tavsiya etiladi.

Dorivor o‘simliklardan dori vositalarini tayyorlash jarayoni xomashyoni yig‘ish, saralash, quritish, maydalash, saqlash va qayta ishlash bosqichlarini o‘z ichiga oladi. O‘simlikning dorivor qismi — ildizi, bargi, guli yoki yer ustki qismi — biologik faol moddalar eng ko‘p to‘plangan davrda yig‘ib olinishi kerak. Quritish jarayoni o‘simlik turiga mos harorat va sharoitda amalga oshirilishi, xomashyo esa namlik, chang va boshqa iflosliklardan himoyalangan holda saqlanishi lozim.

Tayyorlangan xomashyodan damlama, qaynatma, suyuq yoki quyuq ekstraktlar, malhamlar va boshqa fitopreparatlar ishlab chiqarish mumkin. Bunda xomashyoning botanik jihatdan to‘g‘ri aniqlanishi, kimyoviy tarkibi, mikrobiologik tozaligi va xavfsizligi nazorat qilinishi zarur. Dori vositalarini sanoat miqyosida ishlab chiqarishda belgilangan farmakopeya talablari va tegishli sifat standartlariga rioya etish muhim hisoblanadi.

Qoraqalpog‘iston hududida dorivor o‘simliklarni yetishtirish va qayta ishlashni rivojlantirish mahalliy xomashyo zaxiralaridan oqilona foydalanish, import o‘rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarish va yangi ish o‘rinlarini yaratishga xizmat qilishi mumkin. Buning uchun mahalliy sharoitda

o‘simliklarning hosildorligi, biologik faol moddalari va iqtisodiy samaradorligini aniqlashga qaratilgan ilmiy-amaliy tadqiqotlarni kengaytirish zarur.

Xulosa qilib aytganda, Qoraqalpog‘iston Respublikasida dorivor o‘simliklarni ko‘paytirish va ulardan dori vositalarini tayyorlash istiqbolli yo‘nalishlardan biridir. Hududning qurg‘oqchil iqlimi, suv tanqisligi va tuproq sho‘rlanishi sharoitida o‘simlik turlarini to‘g‘ri tanlash, zamonaviy agrotexnologiyalarni joriy etish hamda dorivor xomashyoni sifatli qayta ishlash muhim ahamiyatga ega. Mazkur yo‘nalishni rivojlantirish tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, mahalliy farmatsevtika ishlab chiqarishini qo‘llab-quvvatlash va aholining sifatli o‘simlik xomashyosiga asoslangan mahsulotlarga bo‘lgan ehtiyojini qondirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xolmatov H.X., Ahmedov O‘.A. Farmakognoziya. -Toshkent: Fan, 2017.

2. Yoziyev L.X., Arabova N.Z. Dorivor o‘simliklar. - Toshkent, 2017.- 268 b.

3. Umurzakova Z.I., Nomozova Z.B., Muqumov I.O‘. Dorivor o‘simliklar. O‘quv qo‘llanma. - Samarqand: Samarqand davlat universiteti, 2024.- 201 b.

4. Yoziyev L.X., Arabova N.Z. Dorivor o‘simliklar mavzusidagi o‘quv adabiyoti.-Dorivor o‘simliklarning xususiyatlari va ulardan foydalanishga oid manba.

5. Eisenman S.W., Zaurov D.E., Struwe L. Medicinal Plants of Central Asia: Uzbekistan and Kyrgyzstan. - New York: Springer, 2013.-340 b.

6. Hojimatov Q.H., Yo‘ldoshev K.Y., Shogulomov U.Sh., Hojimatov O.Q. Shifobaxsh giyohlar dardlarga malham (Fitoterapiya).-Toshkent, 1995.

7. To‘xtayev B.Yo., Ahmedov E.T. Dorivor o‘simliklarni o‘stirish va yetishtirish. -O‘quv qo‘llanma.